

Louis Vos en Idesbald Goddeeris

Een geschiedenis van Polen

De strijd van de witte adelaar

acco

Inhoud

LIJST VAN KAARTEN	9
WOORD VOORAF	11
DE BELANGRIJKSTE POOLSE UITSPRAAKREGELS	17
INLEIDING De Poolse territoria	19
HOOFDSTUK 1 Staatsvorming onder de Piastendynastie (966-1386)	27
Oorsprong, kerstening en staatsvorming (966-1138)	29
Feodale versnippering onder het senioraat (1138-1288)	40
Het herstel van het koninkrijk (1288-1386)	48
Poolse cultuur in de Piastentijd (966-1386)	55
HOOFDSTUK 2 Polen en Litouwen onder de Jagiellonen (1386-1572)	59
Economische groei in een standenmaatschappij	62
De strijd om de politieke macht	66
Polen in het internationale spanningsveld	74
Renaissance en reformatie in Polens ‘Gouden Eeuw’	84
HOOFDSTUK 3 Twee eeuwen adelsrepubliek (1572-1763)	91
De Zilveren Eeuw (1572-1648)	95
Dreigende desintegratie (1648-1696)	104
Cultuur in de barokperiode (17de-18de eeuw)	112
Polen onder de Saksische dynastie (1697-1763)	117
HOOFDSTUK 4 Hervorming en ondergang (1764-1815)	125
Beginnende Verlichting (1733-1773)	128
Nationale herleving en delingen (1773-1795)	133

Tussen hoop en wanhoop (1795-1815)	140
HOOFDSTUK 5 Romantisch Polen: de opstanden (1815-1864)	149
Congres-Polen tot de Novemberopstand (1815-1831)	151
Politieke actie en culturele bloei in de emigratie	157
Galicië en Krakau	164
Pruisisch Polen	171
Congres-Polen tussen de twee opstanden (1831-1864)	175
HOOFDSTUK 6 Van organisch werk naar partijvorming (1864-1914)	185
Sociaal-economische ontwikkeling in drievoud	189
Russische, Duitse en Oostenrijkse beleidslijnen	195
Organisch werk en politieke actie aan de basis	201
De revolutie van 1905 en de reactie	208
Van positivisme naar <i>Młoda Polska</i>	215
HOOFDSTUK 7 Ontstaan en ondergang van de Tweede Republiek (1914-1944)	221
De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)	223
De nieuwe grenzen van de republiek	229
Van falende democratie naar Sanacja-regime	233
De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)	242
Cultuur in het interbellum	251
HOOFDSTUK 8 De Poolse volksrepubliek (1945-1989)	255
Een gematigd stalinistisch regime (1945-1956)	258
Nationaal communisme onder Gomułka (1956-1970)	267
Van nationaal communisme tot <i>Solidarność</i> (1970-1981)	274
De nadagen van het communisme (1981-1989)	283
De Poolse cultuur na de Tweede Wereldoorlog	288
HOOFDSTUK 9 De Derde Republiek (1989-)	297
<i>Solidarność</i> aan de macht (1989-1993)	299
De slingerdemocratie (1993-2005)	305
De gesegregeerde maatschappij	315
De integratie in Europa	323
Blijft de witte adelaar strijden? (2005-2010)	332
Poolse cultuur na het communisme	341

INHOUD

AANBEVOLEN LITERATUUR	347
STAMBOMEN EN REGEERDERSLIJSTEN	355
AFKORTINGEN	375
PLAATSNAMENREGISTER	377
PERSONENREGISTER	385

De belangrijkste Poolse uitspraakregels

Het Pools is een Slavische taal. Het is dus linguïstisch verbonden met talen als het Russisch en het Bulgaars, maar heeft, net als bijvoorbeeld het Tsjechisch en het Kroatisch, het Latijnse alfabet. Een aantal tweeklanken en diakritische tekens wordt niet gebruikt in de westerse talen, en een aantal andere letters wordt anders uitgesproken. Zij staan hieronder samengevat.

- Klinkers worden kort uitgesproken
 - “u” als “oe”
 - “i” als “i”, maar tussen een medeklinker en een klinker als een “j” (verzacht de medeklinker)
- Alle medeklinkers zijn zoals in het Nederlands, behalve
 - “c” als “ts”
 - “g” zoals in het Franse “garçon”
 - “h” zoals onze “ch”
 - “w” als “v”
- Speciale diakritische tekens
 - “ą” nasale “o”, lijkt op “on” in Franse “bon”
 - “ę” nasale “e”, lijkt op “ew” of “en”
 - “ł” onze “w” van “water”
 - “ó” “oe”, dus net als het Poolse “u” uitgesproken
 - “ń” “nj”, een zachte “n”
- Speciale tweeklanken
 - “rz” een “j” van journalist, cfr. przewalskipaard.
- De ruisklanken
 - “s”, “z” en “c” [ts!] worden sissend uitgesproken (zoals in het Nederlands). Als zij gevolgd worden door een “i” (“si”, “zi”, “ci”) of een “z” (“sz”, “cz”) of als er een streepje of puntje op staat (“ć”, “ś”, “ź”, “ż”), gaat de sisklank ruisen.
- Het accent staat steeds op de voorlaatste lettergreep.

INLEIDING

De Poolse territoria

- ◀ Het schilderij *Melancholia* van Jacek Malczewski (1894) verbeeldt de negentiende eeuw, maar is door de reductie van de Poolse geschiedenis tot een vrijheidstrijd ook allegorisch voor ruimere periodes. Tussen de schilder links en de vrouw aan het raam rechts beweegt zich een massa, die uit verschillende generaties bestaat: links kinderen, rechts bejaarden. Sommigen dragen wapens of Siberische jassen, wat zowel de opstanden als de ballingschap symboliseert. Allemaal worden ze gedreven naar het open raam, de vrijheid, maar niemand geraakt buiten en velen komen onderweg om in de strijd. (Nationaal Museum, Poznań)

Vooraleer het proces van Poolse staatsvorming te beschrijven is het noodzakelijk om een kort overzicht te geven van het geografische kader. Polen had immers geen natuurlijke grenzen – evenmin als Pruisen en Rusland – zodat de streken die men ‘Pools’ kan noemen, moeilijk af te bakenen zijn. We kunnen drie gradaties van gebieden onderscheiden.

Ten eerste was er het Poolse kerngebied gelegen tussen de Oder en de Vistula (de belangrijkste Poolse stroom, Weichsel in het Duits, Wisła in het Pools), waar enkele tientallen Slavische stammen zich tegen de zevende en achtste eeuw na Christus hadden gevestigd. Bepaalde stammen slaagden erin andere te domineren en de leiding te nemen over bepaalde gebieden, die uitgroeiden tot aparte regio’s. In het westen van de huidige Poolse staat, aan de oevers van de Warta, leefden de Polanen (*Polanie*). Zij stichtten steden als Gniezno (Gnesen, verwant met *gniazdo*, het Poolse woord voor ‘nest’), Poznań (Posen) en Kalisz (Kalisch), en slaagden er op het einde van de tiende eeuw in om ook andere, verder levende stammen te onderwerpen en een groter rijk uit te bouwen, dat naar hen werd genoemd: Polen, *Polska* in het Pools (etymologisch verwant met *pole*, het Pools woord voor veld). Omwille van deze pioniersrol en het feit dat het kerkelijke zwaartepunt eeuwenlang in Gniezno-Poznań bleef, werd het Polanische stamgebied vanaf de twaalfde eeuw *Polonia Maior* of Wielkopolska (letterlijk: Groot-Polen) genoemd, een benaming die vandaag nog steeds gebruikt wordt. De politieke macht was evenwel al in het midden van de elfde eeuw verschoven naar een andere regio. Zij lag in het zuiden, aan de bovenloop van de Vistula, tegen de uitlopers van het Karpatengebergte (de Beskiden, Bieszczaden en Tatra), en kreeg de naam *Polonia Minor* of Małopolska. ‘Klein-Polen’ omvatte steden als Krakau (Kraków, tot in het begin van de zeventiende eeuw de hoofdstad van Polen), Sandomierz, Lublin en Kielce. Een derde regio, Mazovië (*Mazowsze*), op de midden-Vistula, is pas in 1526 geïncorporeerd in het Poolse koninkrijk (maar werd voordien wel bestuurd door vorsten van de Piastenfamilie, de eerste Poolse dynastie). Mazovië werd vooral belangrijk nadat in 1611 het koninklijk hof van Krakau naar Warschau (Warszawa) verhuisd was. Een vierde gebied, Kujawy, ligt ten westen van Mazovië en omvat onder meer de oudste Poolse stad Kruszwica, het belangrijke handelscentrum Bydgoszcz (Bromberg) en de oorspronkelijk Teutoonse vesting Toruń (Thorn).

Rondom dit Poolse kerngebied lag een ring van vorstendommen en regio’s die er soms meer, soms minder mee verbonden waren. Deze tweede groep van gebieden kunnen we onderverdelen in een noordelijke en westelijke Duitse en een oostelijke Slavische streek. In het begin van zijn geschiedenis bezat Polen territoria die snel daarna uit handen werden gegeven en onder Duitse soevereiniteit kwamen, maar door de nazi-nederlaag in de Tweede Wereldoorlog opnieuw bij Polen werden gevoegd (waarbij miljoenen Duitsers werden verdreven en de regio’s – voor het eerst in hun geschiedenis – homogeen Pools werden). De Poolse historici benadrukken graag de oorspronkelijke verbondenheid met deze gebieden, maar eigenlijk was de Poolse

expansie vanaf het herstel in de veertiende eeuw naar het oosten gericht. Landen die nu Litouwen, Wit-Rusland en Oekraïne heten, waren eeuwenlang aan Polen gelieerd. Steden als Wrocław en Szczecin zijn historisch veel meer Duits dan Pools

Wat de Duitstalige gebieden betreft, denkt men op de eerste plaats aan Silezië (*Śląsk, Schlesien*) langsheen de Oder. Bij het begin van de Poolse geschiedenis hoorde het tot het Boheemse Přemyslidenrijk, maar het werd al door Polens eerste historische vorst, Mieszko I, veroverd. De volgende eeuwen bleef het een twistgebied tussen de twee landen, tot de Poolse koning in 1335 de Boheemse soevereiniteit erkende. Niettemin werden verscheidene plaatselijke vorstendommen nog lange tijd, soms tot in de vijftiende of zestiende eeuw, door lokale prinsen uit de Piastendynastie bestuurd. In 1526 kwam Silezië samen met Bohemen definitief in handen van de Habsburgers (de dynastie die van 1438 tot 1804 de keizers leverde van het Heilig Roomse Rijk van de Duitse natie, vanaf 1806 het Oostenrijkse keizerrijk). Van 1740 (Oostenrijkse Successieoorlog) tot na de Tweede Wereldoorlog hoorde Silezië bij Pruisen (vanaf 1871 het Duitse keizerrijk), daarop werd het weer Pools. Silezië wordt geografisch ingedeeld in het westelijke Neder-Silezië (*Śląsk Dolny* met de universiteitsstad Wrocław, voorheen Breslau) en het

KAART 1. Steden en rivieren in en rond Polen.

oostelijke, sterk geïndustrialiseerde Opper-Silezië (*Śląsk Górny*, met de mijnstad Katowice (Kattowitz)).

Ook de noordelijke kuststreek aan de Baltische Zee onderging zowel Duitse als Poolse invloeden. Cruciaal in haar geschiedenis was de vestiging van de Duitse Teutonenridders in 1226, op uitnodiging van de Piastenvorst Konrad Mazowiecki om er de heidense Pruisen te onderdrukken. Geografisch maakt men onderscheid tussen het meer westelijke Pommeren (*Pomorze*, 'bij de zee') en het meer oostelijke Pruisen (*Prusy*, genoemd naar de autochtone, maar uitgestorven Baltische stam). Historisch gezien is een verdere onderverdeling wenselijk.

Met West-Pommeren (*Pomorze Zachodnie* of *Pomorze Szczecińskie*), het meest westelijke gebied rond Słupsk (Stolp), Kołobrzeg (Kolberg), Szczecin (Stettin) en westelijker, waren de Poolse banden het minst strak. Het hoorde op het einde van de tiende en het begin van de elfde eeuw en vervolgens ook nog even in het begin van de twaalfde eeuw tot het Poolse Piastenrijk. Nadien werd het snel geermaniseerd, het eerst op kerkelijk vlak. In de late Middeleeuwen was het een onafhankelijk vorstendom, om in 1521 een leen van de keizer te worden. Enkele conflicten hebben plaatsgevonden

KAART 2. Regio's en bergketens in en rond Polen.

rond de West-Pommerse provincie Nieuwmark (*Neumark, Nowa Marchia*), dat in de vijftiende eeuw in Teutoonse en vervolgens in Brandenburgse handen kwam.

Ook het meest oostelijke gebied op de oostwestkust van de Baltische Zee, (Oost-) Pruisen, heeft nooit volledig tot het Poolse rijk behoord. Deze streek rond Mazurië (nu een toeristische trekpleister in Polen, rond Giżycko) en de Russische enclave rond Kaliningrad (Duits: Königsberg, Nederlands: Koningsbergen, Pools: Królewiec) bleven tot het begin van de zestiende eeuw onder Teutoonse heerschappij. Tijdens de eerste jaren van de reformatie werden de Teutonen echter definitief verslagen. In 1525 moest grootmeester Albrecht van Hohenzollern leenhulde brengen aan de Poolse koning, en de jaren daarop was Oost-Pruisen een apart hertogdom (Hertogelijk Pruisen of *Prusy Książęce*) onder Poolse soevereiniteit. In 1618 konden de Hohenzollerns een personele unie creëren met het keurvorstendom Brandenburg (Berlijn), een leen van de Duitse keizer. De feodale banden met Polen en met de keizer werden respectievelijk in 1657 en in 1701 doorgeknipt, zodat het koninkrijk Pruisen in de achttiende eeuw uitgroeide tot een militaire mogendheid op Europees niveau met de vorsten Frederik Willem I en Frederik II de Grote. In de negentiende eeuw vormde het onder Bismarck de spil van de Duitse eenmaking. Na de Tweede Wereldoorlog ging Oost-Pruisen voor Duitsland verloren en werd het verdeeld onder Polen en de Sovjet-Unie. Het kerngebied rond Kaliningrad is nog steeds een Russische enclave aan de Baltische Zee en is nu omringd door landen van de Europese Unie (Litouwen en Polen).

Tussen West-Pommeren en Oost-Pruisen liggen de Pommerellen, ook wel Klein-Pommeren, Oost-Pommeren, West-Pruisen of Gdańsk-Pommeren (*Pomorze Gdańskie*) genoemd. In het noorden bevatten de Pommerellen steden als Gdańsk (Danzig), Elbląg (Elbing) en Malbork (Marienburg), in het zuiden reiken ze tot Kujawy en in het oosten hebben ze de geschiedenis gedeeld met Ermland (*Warmia*, de streek rond Olsztyn (Allenstein)). Het gebied hoorde in het begin van de Poolse geschiedenis eveneens bij Polen, tot het in 1309 onder Teutoonse heerschappij terecht kwam. Anderhalve eeuw later, in 1466, werd het opnieuw Pools en herdoopt tot Koninklijk Pruisen (*Prusy Królewskie*). Het koninkrijk Pruisen wist het tijdens de eerste Poolse verdeling in 1772 te incorporeren en te behouden na de Napoleontische oorlogen en het Congres van Wenen. Na de Eerste Wereldoorlog stond Duitsland aan de nieuwe Poolse republiek alleen een smalle kuststrook af, waar de havenstad Gdynia gebouwd werd. Na 1945 werd het hele gebied opnieuw Pools.

Vanaf de veertiende eeuw richtte Polen zich meer naar het oosten, zowel met het oog op territoriale expansie als om sterk te staan tegenover de Teutonen. Vooral dat laatste was de grote reden voor de dynastieke unie in 1386 met het groothertogdom Litouwen onder de Jagiellonen (in 1569 omgevormd tot een reële unie onder de kieskoningen). Door deze unie kregen nieuwe gebieden in het oosten te maken met de Poolse geschiedenis. Zij werden vooral door Slaven bevolkt, maar kunnen evenmin als de Duitse regio's tot het Poolse kerngebied gerekend worden.

Op de eerste plaats waren dat natuurlijk de territoria die in 1386 al bij het groot-hertogdom Litouwen (*Wielkie Księstwo Litewskie*) hoorden. Het Litouws kerngebied (*Litwa*) lag ten noorden van de beneden-Niemen (Nemunas in het Litouws) en had Vilnius (in het Pools Wilno) als hoofdstad. Ten noordwesten daarvan lag Samogitië (*Żmudź*), dat in 1382 door de Teutonen was ingelijfd maar al in 1411 bij de Pools-Litouwse unie terugkwam, waarbij het tot de derde Poolse deling van 1795 zou blijven. Ten oosten van *Litwa* lag Wit Ruthenië (*Białoruś*), met Minsk als grote stad en huidige hoofdstad van het sinds 1991 onafhankelijke Wit-Rusland. Ten zuiden van het Litouws kerngebied vindt men achtereenvolgens Zwart Ruthenië (*Ruś Czarna*, met onder meer Białystok), Podlasië (*Podlasie*, ‘aan het bos’, met onder meer Pińsk en Brześć), het huidige Brest Litovsk en Rood Ruthenië (*Ruś Czerwona* rond Lwów, later Lemberg (Oostenrijk), L’vov (Sovjet-Unie) en tegenwoordig L’viv (Oekraïne)). Rood Ruthenië behoorde al sinds Kazimierz de Grote bij Polen, de andere bovengenoemde gebieden waren Litouws op het moment van de unie met Polen in 1386.

Naast het Poolse kerngebied (Wielkopolska, Małopolska, Mazovië en Kujawy) en de gebieden met een belangrijke Poolse invloed (Silezië, Pommeren, Pruisen, groot-Litouwen) kan men nog een derde gradatie van gebieden onderscheiden, die in de loop van de geschiedenis wel met Polen te maken gehad hebben, maar zeker niet tot Polen gerekend kunnen worden. Het zijn vooral de regio’s die een tijdje door Litouwen werden bestuurd. De Poolse invloed is er minder groot geweest, ofwel omdat de gebieden snel door de buurlanden veroverd zijn, ofwel omdat ze economisch en demografisch minder ontwikkeld waren.

In het noorden ligt Estonië (*Estonia*, het huidige Estland), dat nooit tot Polen-Litouwen heeft behoord, maar door de dynastieke band met Zweden in de zeventiende eeuw wel de oorzaak was van conflicten tussen Polen, Zweden en Rusland. Ten zuiden daarvan vindt men Lijfland of Livonië (*Inflanty*, ongeveer het huidige Letland), waarheen de overgebleven Teutoonse ridders na 1525 waren gevlucht en dat zich in 1561 onder de bescherming van de Poolse koning plaatste. Een deel werd tien jaar later al door de Zweden veroverd, de rest een kleine eeuw later; heel Lijfland werd in 1721 Russisch. Tussen Livonië en Samogitië ten slotte ligt Koerland (*Kurlandia*), dat eveneens in 1561 een Pools leen werd en in 1795 aan Rusland verloren ging.

In het oosten reikten de Litouwse bezittingen tot over Kiëv (Oekraïne) en Smolensk, maar door de expansie van het tsarenrijk gingen ook die territoria verloren. Smolensk werd in 1514 voor het eerst door de Moskovische grootvorst ingenomen. In 1618 werd het opnieuw Pools, maar in 1667 definitief Russisch. Door de toen gesloten Vrede van Androesovo werd ook Kiëv toegewezen aan Rusland, terwijl Oekraïne, dat voordien bijna volledig Pools was, werd verdeeld. Polen behield enkel het gebied ten westen van de Dnepr, dat het 125 jaar later tijdens de tweede Poolse deling verloor.

Ook de gebieden in het zuiden, Volhynië (*Wołyń*) en het nog zuidelijkere Podolië (*Podole*), werden in 1792 door Rusland geïncorporeerd. Podolië vormde al onder Kazimierz de Grote de zuidoostgrens van Polen, terwijl Volhynië als Litouws gebied

in 1386 in Poolse handen was terechtgekomen. Hier kan men dus nog van Poolse betrokkenheid spreken, maar dat is amper het geval voor de gebieden nog verder in het zuiden. Ten noorden van de Zwarte Zee lagen de *Dzikie Pola*, de ‘Woeste Velden’, waar zich vanaf de zestiende eeuw kozakken vestigden. Ten westen daarvan bevond zich het vorstendom Moldavië (*Moldawia*), dat zich in de strijd tegen het Ottomaanse rijk soms onder Poolse protectie plaatste. Het gebied ten westen van Moldavië is Transsylvanië (*Siebenburgen, Siedmiogród*). Het hoorde tot Hongarije, werd na een interne strijd in Hongarije in 1541 een zelfstandig vorstendom in Ottomaans leen, kwam in 1690, vier jaar na de herovering van Buda, opnieuw bij Hongarije en is ten slotte in 1918 aan Roemenië toebedeeld. Sommige vorsten van Transsylvanië hebben een rol gespeeld in de Poolse geschiedenis.

Deze laatste gebieden kunnen zeker niet als ‘Pools grondgebied’ beschouwd worden. Maar die kwalificering gaat ook niet zonder meer op voor al de bovengenoemde regio’s rond het kerngebied: Silezië, Pommeren, Pruisen en groot-Litouwen. Anderzijds is het evenmin juist enkel Wielkopolska, Małopolska, Mazovië en Kujawy (het kerngebied) als ‘Polen’ te betitelen. De enige oplossing is de woorden Polen en Pools te gebruiken in de eigen betekenis van een goed gedefinieerde historische context.

Staatsvorming onder de Piastendynastie

(966-1386)

- ◀ De Piasten leven nog steeds in het Poolse collectieve geheugen. Drie van de belangrijkste Piastenvorsten staan afgebeeld op de Poolse bankbiljetten: Mieszko I (de eerste historische vorst) op het briefje van 10 złoty, Bolesław I Chrobry (de eerste Poolse koning) op dat van 20 złoty en Kazimierz III de Grote (de belangrijkste Piastenvorst) op dat van 50 złoty.

De Poolse geschiedenis begint officieel in de tiende eeuw. In 966 ‘aanvaardde’ ‘Polen’ het christendom, toen de Polanische hertog Mieszko zich liet kerstenen en zijn volk het nieuwe geloof oplegde. Deze nazaat van de legendarische vorst Piast breidde zijn kernland uit met gebieden als Małopolska, Silezië en Pommeren, en kan dus terecht als de eerste Poolse vorst beschouwd worden. Zijn opvolgers trachtten deze expansie verder te zetten. Ze slaagden er twee keer in de koningskroon voor hun geslacht te reserveren, van 1025 tot 1031 en van 1076 tot 1079, maar stootten al snel op hun even ambitieuze burenen.

In 1138 kreeg Polen een nieuwe staatsstructuur. Hertog Bolesław Krzywousty had in zijn testament elk van zijn zonen een Poolse regio geschonken en daarbij bepaald dat de oudste als een senior over de hoofdstad Krakau zou heersen. Dit senioraat werkte slecht en leidde tot politieke versnippering, burgeroorlog en buitenlandse inmenging. De hertog van Mazovië nodigde zelfs een Duitse ridderorde uit om de Pruisische heidenen te bestrijden, wat grote gevolgen zou hebben, aangezien de Duitsers zich blijvend in de Pommerellen en Oost-Pruisen hebben gevestigd. In het Poolse kernland bleven de Duitsers invloed hebben op de economie, die ondanks de politieke crisis een grote bloei kende en gepaard ging met immigratie uit het Westen en de ontwikkeling van steden.

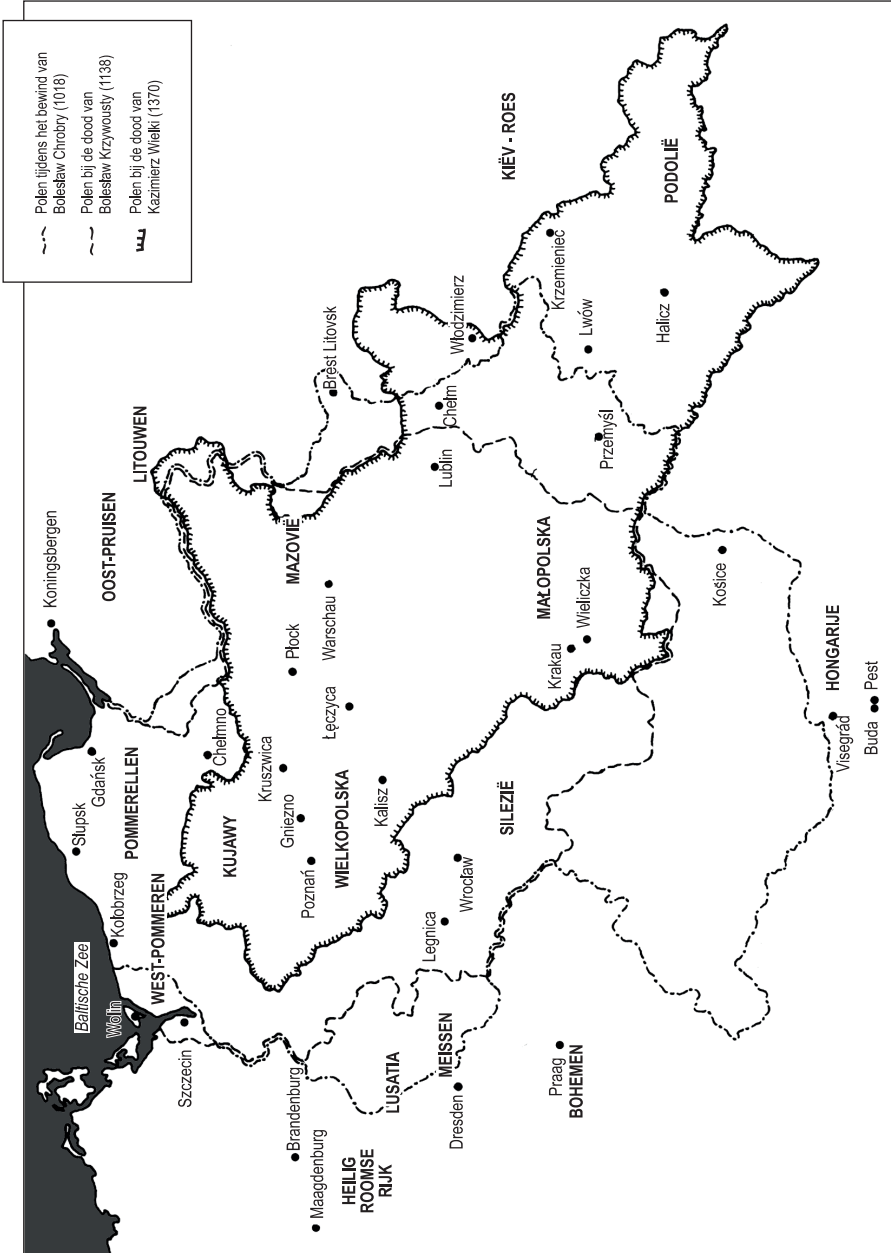
Het politieke herstel van de Poolse staat vond plaats op het einde van de dertiende en het begin van de veertiende eeuw. In 1295 kon een Poolse hertog zich voor de eerste maal opnieuw koning noemen. Definitieve hereniging en stabiliteit kwam er na de kroning van Władysław Łokietek in 1320. Onder zijn zoon Kazimierz Wielki – de Grote – bereikte Polen een grote bloeiperiode, met annexatie van nieuwe territoria, centralisatie van instellingen, codificatie van het gewoonterecht, een grote bouwpolitiek en de oprichting in 1364 van een universiteit te Krakau. Kazimierz Wielki was de laatste Piast. Hij werd opgevolgd door zijn neef, de koning van Hongarije, en via diens dochter kwam in 1386 de unie met Litouwen tot stand.

Deze eerste eeuwen van de Poolse geschiedenis zijn van belang om de huidige natie te begrijpen. De Poolse identiteit, gegroeid uit verschillende vorstendommen, heeft toen gestalte gekregen. Verscheidene problemen, op de eerste plaats de verhouding met Duitsland, hebben hun wortels in de Piastenperiode. Het huidige territorium werd na de Tweede Wereldoorlog ook gelegitimeerd met behulp van de Middeleeuwen: Silezië en West-Pommeren zijn noch door Łokietek, noch door Kazimierz Wielki bij het rijk gevoegd en hebben dus alleen vóór de dertiende eeuw bij Polen behoord (hoewel lokale vorsten nog tot in de vijftiende en zestiende eeuw uit de Piastendynastie kwamen).

OORSPRONG, KERSTENING EN STAATSVORMING (966-1138)

Al eeuwen voor onze tijdrekening leefden er in de streek van Oder en Vistula mensengemeenschappen. Men neemt aan dat het gebied al bewoond werd in het

KAART 3. *Polen onder de Piasten.*

paleolithicum, zo'n 40.000 jaar geleden, maar de laatste ijstijd heeft de meeste sporen van hun bestaan uitgewist. Tussen 12.000 en 8.000 voor Christus verdwenen de ijskappen en ontstonden er dichte wouden. Zij werden bewoond door geïsoleerde groepen nomaden, die leefden van jacht en een beperkte landbouw. Rond het vijfde millennium voor Christus moeten die geleidelijk sedentair geworden zijn. Een eerste duidelijke cultuur was de Lusatiaanse (naar Lusatia, Lausitz, Łużyce) uit de vroege Bronstijd (ca. 1300-400 voor Christus). In Biskupin, nabij Poznań, is er een archeologische site bewaard uit de vijfde eeuw voor Christus, die illustreert dat de mensen er in houten woningen leefden en ijzer en brons gebruikten voor hun werktuigen. Hun verval wordt in verband gebracht met Scythische aanvallen uit het oosten.

Het is onmogelijk om op basis van archeologische vondsten te bepalen tot welke etnische groepen deze gemeenschappen behoorden. Bovendien bleven zij buiten het Romeinse rijk, en vinden we bij de klassieke auteurs slechts sporadische vermeldingen van deze barbaarse volkeren, die door Plinius de Oudere en Tacitus Vendi of Venedi worden genoemd en vooral amber uitvoerden naar het Imperium Romanum. Voor sommige Poolse historici waren het Slaven, die vanaf circa 100 voor Christus onder Germaanse heerschappij waren gekomen, zonder hun taal of cultuur geheel te verliezen. Volgens deze theorie vormden de vlakten van Oder en Vistula zelfs de oer-heimat van alle Slavische volkeren (en zijn Polen dus meer authentieke Slaven dan de Russen of anderen). Voor de Duitse historici woonden de eerste Slaven elders: in de driehoek tussen de Baltische kust, de midden-Dnepr en de San-rivier. Van daaruit zouden ze in de zevende en achtste eeuw onder toenemende demografische druk zijn gaan uitzwermen naar het westen, het noorden en het zuiden. Daarbij zouden ze de Germanen verdreven hebben, die de eerste bewoners zouden zijn geweest van Oder- en Vistulaland.

Deze Slaven werden verenigd door hun taal. Hun naam is verwant met het Slavische *slovo* (*słowo* in het Pools), dat 'woord' betekent. De Slaven noemden de niet-Slavische, vooral Germaanse (Frankische, Beierse, Saksische, ...) stammen 'stommen' of 'spraaklozen': *Nemcy* in het Russisch en *Niemcy* in het Pools, een term die nog steeds 'Duitsers' betekent in beide talen. Tijdens de grensconflicten in het eerste millennium tussen deze Slavische en Germaanse stammen hebben de laatsten zoveel Slaven gevangengenomen dat hun kroniekschrijvers het Latijnse woord *servus* geleidelijk vervingen door *sclavus*, de Latijnse vorm van *Słowian*. Vandaag noemen wij deze taalgroep nog steeds Slaven.

In de tweede helft van het eerste millennium na Christus begonnen deze Slaven zich te verspreiden. Deze verhuizingen gingen gepaard met het ontstaan van spraakverschillen tussen drie groepen. Eén groep wendde zich naar het noordoosten en vestigde zich in Baltisch en Fins gebied: deze Oost-Slaven werden de voorouders van Russen, Wit-Russen en Oekraïeners (of Ruthenen). Een andere groep trok naar het zuiden en werd de stamvader van de Zuid-Slaven: Bulgaren, Macedoniërs, Serviërs, Kroaten, Slovenen en Montenegrijnen. Een derde groep trok naar het westen om zich te vestigen in Keltisch en Baltisch gebied. Het werd de bakermat van de West-Slaven: Tsjechen, Slovaken en Polen. Naast deze huidige Slavische naties bestaan er nog

steeds kleinere Slavische etnieën: onder de West-Slaven bijvoorbeeld de Sorben in het oosten van Duitsland en de Lemko's in Polen. De Oost-, Zuid- en West-Slaven werden nog meer uiteengedreven toen Hongaarse stammen zich in de negende eeuw in de Donau-vallei vestigden (en een wig dreven tussen West- en Zuid-Slaven) en de Oost-Slavische stammen in de dertiende eeuw door de Mongolen werden onderworpen.

De West-Slaven drongen tot ver in het westen door. Plaatsnamen in het oosten van Duitsland zouden oorspronkelijk Slavisch zijn geweest: Dresden zou Drazdany hebben geheten en zelfs Lübeck zou met het Slavische Liubice verwant zijn. De Elbeslaven vormden aanvankelijk een buffer tussen het Duitse rijk en wat later Polen zou worden, maar werden in 955 verslagen. In 983 konden ze hun autonomie heroveren, maar in 1146 werden ze definitief door het Duitse rijk onderworpen en geermaniseerd.

De Elbeslaven waren er mee de oorzaak van dat Duitsers zich nog niet met de stammen in het 'Poolse' gebied inlieten en we over hen geen vroege schriftelijke bronnen hebben. Deze stammen moeten zich gevestigd hebben op plaatsen met een droge en niet te zware bodem, die bewerking met een primitieve haakploeg toeliet. Brede stroken wildernis scheidde hen van elkaar. De vestigingen functioneerden als commerciële centra op de handelsroute tussen Scandinavië en de Zwarte Zee: er zijn in Polen tal van munten gevonden van Duitse, Engelse, Byzantijnse en vooral Arabische oorsprong. Pas in het midden van de negende eeuw noteerde een Beierse kroniekschrijver dat er aan de andere kant van de Oder zo'n vijftig stammen woonden, waarvan er enkele geleidelijk de andere begonnen te domineren: de *Wiślanie* (Wislaniërs, van Wisła of Vistula) in Małopolska, de *Mazowszanie* in Mazovië, de *Goplanie* in Kujawy (die al in de achtste eeuw de gefortificeerde vesting Kruszwica bouwden), de *ślężanie* in Silezië, de *Pomorzanie* in Pommeren en de *Polanie* in Wielkopolska. Deze laatste gaven hun naam aan de hele regio: *Polska* of Polen. De Polanische dynastie slaagde er in de tweede helft van de tiende eeuw immers in om, vanuit steden als Poznań, Kruszwica en Gniezno, de andere stammen onder haar leiding te verenigen. Ze legde zo de basis voor het eerste Poolse kerngebied en de eerste Poolse dynastie.

Dit proces vond plaats in de periode waarin in West-Europa paus en keizer hun macht preciezer probeerden af te bakenen en te consolideren. Toen de Saksische koning Otto, die verscheidene Germaanse stammen had kunnen verenigen, in 962 met steun van de paus tot keizer werd gekroond, werd het zogenaamde West-Romeinse keizerschap dat door Karel de Grote in 800 was gesticht, nieuw leven ingeblazen en het Heilig Roomse Rijk opgericht. In ruil voor zijn benoeming zegde de keizer de paus zijn bescherming toe, maar tegelijk ging hij ook invloed uitoefenen op de keuze en aanstelling van bisschoppen, wat zou uitmonden in de Investituurstrijd. De Romeinse Kerk groeide door haar band met de keizer verder weg van de Byzantijnse Kerk en het Oost-Romeinse keizerrijk. De breuk werd definitief met het Oosterse Schisma in 1054.

Uit deze periode zijn ons de eerste schriftelijke gegevens over Polen overgeleverd. De Polanische hertog Mieszko was de eerste vorst die door verschillende bronnen vermeld werd. In 964 noteerde de Saksische kroniekschrijver Thietmar hoe zijn

[Dit boek is online te koop \(klik hier\)](#)

De geschiedenis van Polen neemt een belangrijke plaats in binnen die van Europa. Duitse 'Ostsiedlers' en Teutonenridders, de concurrentie van de Jagiellonen met de Habsburgers om de dominantie over Centraal-Europa, de gouden renaissance-eeuw met Copernicus, de hopeloze strijd tegen het groeiende Rusland, de opstanden van de negentiende eeuw, de Holocaust en de dissidentie tegen het communisme: zij hebben allemaal een rol gespeeld in de Europese ontwikkelingen en hebben nog steeds een invloed op het gedrag van Polen tegenover zijn buurlanden en binnen de Europese Unie.

Een geschiedenis van Polen biedt een grondige kennismaking met het boeiende Poolse verleden. In een vlot leesbare stijl schetst het vooral de politieke, maar ook de sociaal-economische en culturele evoluties in de Poolse territoria.

Dit boek is een volledig herziene en geactualiseerde derde editie van eerdere versies uit 2000 en 2005. Het is het standaardwerk in het Nederlandse taalgebied over het Polen van gisteren en vandaag.

Louis Vos (1945) is historicus en gewoon hoogleraar aan de K.U.Leuven, waar hij 'Geschiedenis van Polen', 'Nationalism in European History' en 'Eigentijdse Geschiedenis' doceert. Hij was gasthoogleraar aan de University of Pennsylvania en de Radboud Universiteit in Nijmegen. Zijn onderzoek richt zich op de geschiedenis van het nationalisme, de Vlaamse beweging en studentenbewegingen. Hij redigeerde *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging. 1770-2000* (Antwerpen, 1999, met Kas Deprez) en schreef onder meer *Idealisme en engagement. De roeping van de katholieke studerende jeugd in Vlaanderen 1920-1990* (Acco, 2011).

IDESBALD GODDEERIS (1972) is slavist en historicus, en doceert onder meer 'Geschiedenis van Rusland', 'History of Central and Eastern Europe' en 'History of European Colonization: 1750-2000' aan de K.U.Leuven. Hij doet vooral onderzoek naar migratiegeschiedenis en geschiedenis van de Koude Oorlog. In 2010 publiceerde hij onder meer *Een geschiedenis van India. Ontmoetingen op wereldschaal* (Acco, met Winand Callewaert) en *Solidarity with Solidarity: Western European Trade Unions and the Polish Crisis 1980-1982* (Lexington, Harvard Cold War Studies Book Series).

